

Ewa Wojnarska-Krajewska

Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw¹

Legal opinion of a Deputy's bill to amend the Act – Family and Guardianship Code and some other Acts: The purpose of this opinion is to assess the proposed amendments to the Family and Guardianship Code and other statutes (the Civil Registry Records Acts and the Stamp Duty Act). The author provides an analysis of the proposed amendments, including the possibility of dissolution of the marriage by declaration of intent by the spouses, the removal from the legal system of an instrument that allows the court to adjudicate on the guilt for the breakdown of marriage, or change in rules for adjudicating on alimony for a divorced spouse. She points to the doubts as to the compatibility of the proposed solutions to the Constitution, including in particular the principle of protection of the family.

Keywords: Constitution | family and guardianship law | divorce
Słowa kluczowe: Konstytucja | prawo rodzinne i opiekuńcze | rozwód

Radca prawny, ekspert ds. legislacji w BAS; ewa.wojnarska-krajewska@sejm.gov.pl.

Przedmiot opinii

Przedmiotem opinii prawnej jest poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, który został złożony Marszałek Sejmu 12 czerwca 2013 r. (dalej: projekt), w związku z wątpliwościami konstytucyjnymi go dotyczącymi.

Uzasadnienie prawne tez

Przedmiot projektu

Projekt obejmuje swoim zakresem zmiany następujących aktów prawnych:

¹ Opinia sporządzona 9 października 2013 r. na zlecenie przewodniczącego Komisji Ustawodawczej; BAS-WAL-2286/13.

- ustawy z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2012 r., poz. 788, ze zm.; dalej: k.r.o.):
 - propozycja rezygnacji z orzekania przez sąd o winie za rozkład pożycia małżeńskiego (uchylenie art. 57 k.r.o.),
 - propozycja wyeliminowania przepisu o zakazie orzekania rozwodu, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia (uchylenie art. 56 § 3 k.r.o.),
 - propozycja zmian w zakresie orzekania alimentów dla małżonka w związku z rozwiązaniem zakładającym brak orzekania o winie za rozkład pożycia małżeńskiego (zmiana art. 60 k.r.o.),
 - propozycja wprowadzenia możliwości rozwiązania małżeństwa wyłącznie na podstawie zgodnych oświadczeń woli obojga małżonków złożonych przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, jeśli nie mają oni wspólnych małoletnich dzieci; wprowadzenie możliwości cofnięcia oświadczenia w terminie 30 dni od jego złożenia (dodatknie art. 61a k.r.o.),
- ustawy z 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2011 r. nr 212, poz. 1264, ze zm.; dalej: u.p.a.s.c.):
 - propozycja dostosowania regulacji w zakresie akt stanu cywilnego do nowej instytucji zaproponowanej w projekcie – rozwiązania małżeństwa na podstawie zgodnych oświadczeń woli obojga małżonków, złożonych przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego,
 - propozycja przewidująca możliwość złożenia oświadczenia woli o rozwiązaniu małżeństwa przez pełnomocnika (dodanie art. 12a ust. 3 i 4 u.p.a.s.c.),
- ustawy z 16 listopada 2006 r. o opłacie skarbowej (Dz.U. z 2012 r., poz. 1282, ze zm.):
 - propozycja wprowadzenia opłaty skarbowej za sporządzenie aktu rozwiązania małżeństwa.

Uwagi ogólne

Przedstawiony projekt ma na celu, w zamierzeniu projektodawcy, liberalizację przepisów regulujących kwestię ustania małżeństwa. Cel ten ma zostać osiągnięty przez wprowadzenie nowej instytucji rozwiązania małżeństwa przez zgodne oświadczenie woli małżonków złożone przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oraz przez uchylenie przepisu, na podstawie którego sądy orzekają w kwestii winy za rozkład pożycia małżeńskiego, i przez wyeliminowanie przepisu o zakazie orzekania rozwodu, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia.

Projekt był dotychczas przedmiotem oceny dokonanej przez trzech autorów: J. Haberko², J. Wiercińskiego³ oraz E. Witczak-Bieleckiej⁴.

Ponieważ w opracowaniach tych autorów znalazło się wiele szczegółowych uwag do projektu, autorka niniejszej opinii nie będzie ich powielać, a jedynie dokona uzupełnienia z punktu widzenia oceny konstytucyjności zaproponowanych rozwiązań.

Konstytucyjna ochrona instytucji małżeństwa

We wszystkich opiniach przywołanych powyżej autorów zwracano uwagę na potencjalną niezgodność projektu z Konstytucją RP. Należy podzielić wątpliwości ich autorów. Obydwa rozwiązania zmierzające do zasadniczej zmiany polskiego prawa rodzinnego zaproponowane w projekcie, a mianowicie wprowadzenie możliwości rozwiązywania małżeństwa przez proste oświadczenie przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego z pominięciem orzeczenia sądowego oraz wyeliminowanie możliwości orzekania o winie w wyroku rozwodowym, poważnie zmieniają ukształtowanie instytucji małżeństwa i prowadzą do osłabienia więzi rodzinno-prawnej chronionej konstytucyjnie.

W Konstytucji RP położono duży nacisk na uregulowania dotyczące ochrony małżeństwa. Sprawy ochrony małżeństwa i rodziny zostały unormowane w kilku przepisach konstytucyjnych (art. 18, art. 33, art. 47, art. 48, art. 53 ust. 3, art. 71, art. 72). Za najważniejsze z nich z punktu widzenia ochrony więzi małżeńskiej Trybunał Konstytucyjny uznał art. 47 i art. 18. Jak podkreślił Trybunał, art. 47 Konstytucji gwarantuje każdemu prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym. Przepis ten pozostaje w ścisłym związku z art. 18 oraz z art. 48 Konstytucji i musi być odczytywany w kontekście tych dwóch przepisów. W myśl art. 18 Konstytucji małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną prawną. Wśród wartości chronionych w tym przepisie prawodawca konstytucyjny wysuwa na pierwszy plan małżeństwo i rodzinę opartą na małżeństwie. W świetle tego artykułu konstytucyjne prawo do prawnej ochrony życia rodzinnego obejmuje w szczególności odpowiednią ochronę małżeństwa, rodzi-

² *Idem*, *Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy”? Uwagi na tle projektu zmian Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2013, nr 2(38), s. 11–24.

³ *Idem*, *Opinia prawna dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, zamieszczona w tym numerze na s. 131–142.

⁴ *Eadem*, *Wstępna opinia legislacyjna do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw*, BL-1600-188/13, 25 czerwca 2013 r.

ny, macierzyństwa i rodzicielstwa jako wartości o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa⁵.

Przepis ten pełni dwojaką funkcję. Po pierwsze, jest elementem aksjologii konstytucyjnej, określając podstawowe wartości związane z instytucją rodziny i jej rolą w społeczeństwie. Pozostałe przepisy konstytucyjne (a także wszelkie inne przepisy prawa) należy interpretować i stosować w sposób pozwalający na możliwie najpełniejsze uwzględnienie i realizację tych wartości⁶. W procesie owej interpretacji i stosowania należy kierować się *świadomością wartości rodziny w życiu społecznym i znaczenia tej podstawowej komórki dla istnienia i funkcjonowania narodu*⁷.

Po drugie, jest elementem wyznaczenia celów i zadań władzy publicznej, bo nakłada na te władze obowiązek „ochrony i opieki” wartości wskazanych w tym przepisie⁸. Pierwszą z wartości będących podstawą życia rodzinnego jest małżeństwo. Jako takie podlega ono w pełni ochronie i opiece państwa. Przepis ten nakazuje podejmowanie przez państwo takich działań, które umacniają więzi między osobami tworzącymi rodzinę, a zwłaszcza więzi istniejące między rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami⁹. Artykuł 18 Konstytucji może być samoistną podstawą oceny konstytucyjności przepisów, a unormowania ustawowe, które przekreślałyby istniejący system ochrony i opieki wartości rodzinnych, mogłyby – tylko z tego powodu – zostać uznane za niezgodne z Konstytucją¹⁰.

Regulacje dotyczące ochrony życia rodzinnego znalazły się w Konstytucji również w rozdziale poświęconym wolnościom i prawom osobistym. Artykuł 47 wprowadził zasadę ochrony prawnej życia rodzinnego. Określenie „życie rodzinne”, którym się posłużono, konstruując tę regulację, obejmuje niewątpliwie relacje ze współmałżonkiem oraz osobami pozostającymi w stosunku pokrewieństwa i powinowactwa. Małżeństwo i rodzina bowiem traktowane są w Konstytucji również jako podstawowa komórka społeczna, spełniająca zasadniczą rolę dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa, w pewnym więc sensie spełniająca funkcję publiczną¹¹.

⁵ Por. wyroki TK z: 16 lipca 2007 r., sygn. akt SK 61/06; 28 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 18/02.

⁶ Zob. M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji RP*, „Przebieg Sejmovy” 1999, nr 4, s. 26.

⁷ Zob. wyrok TK z 8 maja 2001, sygn. akt P 15/00, OTK ZU 2001, nr 4, poz. 83, s. 494.

⁸ Zob. L. Garlicki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Garlicki (red.) Warszawa 2003, s. 19.

⁹ Wyrok TK z 18 maja 2005 r., sygn. akt K 16/04.

¹⁰ Por. wyroki TK z: 27 stycznia 1999 r., sygn. akt K 1/98, OTK ZU 1999, nr 1, poz. 3, s. 46; 10 lipca 2000 r., sygn. akt SK 21/99, OTK ZU 2000, nr 5, poz. 144, s. 834.

¹¹ Zob. L. Garlicki [w:] *Konstytucja, op. cit.*, s. 224.

W świetle powyższych wywodów należy uznać, że wszelkie ewentualne zmiany w zakresie regulacji dotyczących związku małżeńskiego powinny być przeprowadzane z uwzględnieniem norm konstytucyjnych, szczególnie statusu, jaki temu związkowi przyznaje Konstytucja. Innymi słowy, zmiany powinny uwzględniać obowiązek ochrony i opieki nad małżeństwem i rodziną.

Ocena propozycji wprowadzenia możliwości rozwiązania małżeństwa na podstawie zgodnych oświadczeń woli małżonków złożonych przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego

Już obecnie przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie stoją na przeszkodzie szybkiemu i stosunkowo prostemu rozwiązaniu związku małżeńskiego, jeśli taka jest zgodna wola obu stron i nie mają one wspólnych małoletnich dzieci. Odbywa się to jednak przed sądem. Przeniesienie tego procesu przed kierownika urzędu stanu cywilnego i łącząca się z nim oczywista konieczność wyeliminowania w takim przypadku oceny przesłanek rozwodu (trudno sobie nawet wyobrazić urzędnika oceniającego, czy między stronami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia) budzi wątpliwości konstytucyjne. Dostępność rozwodu wyłącznie na życzenie stron, na zasadzie rozwiązania kontraktu, nawet bez istnienia oznak rozkładu pożycia, trudno bowiem pogodzić z konstytucyjną zasadą ochrony związku małżeńskiego.

Z przepisów Konstytucji wynika obowiązek państwa wprowadzenia takich rozwiązań prawnych, które zapewnią stabilność rodziny. Jak zauważył Trybunał Konstytucyjny, powyższy wymóg konstytucyjny determinuje wiele obecnie obowiązujących rozwiązań prawnych, co według niego jest prawidłową realizacją Konstytucji. Trybunał uznał, że więzi rodzinne nie mogą być podważane w sposób dowolny, w jakimkolwiek postępowaniu i w jakimkolwiek czasie¹².

Również doktryna i orzecznictwo stoją na stanowisku, że zgodnie z art. 18 Konstytucji małżeństwo, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, a treść tego przepisu wskazuje na to, iż trwałość małżeństwa i równouprawnienie małżonków jest jedną z podstawowych zasad polskiego prawa rodzinnego¹³. Z powyższego należy wywieść wniosek, że zawarcie małżeństwa, jak i jego ustanie z innych przyczyn niż śmierć jednego z małżonków powinno pozostawać pod kontrolą państwa, i że niedopuszczalne jest rozwiązanie małżeństwa w drodze porozumienia małżonków. Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku dotyczącym sprawy o ustalenie, czy orzeczenie sądu państwa obcego podlega uznaniu stwierdził wprost,

¹² Zob. wyrok TK z 28 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 18/02.

¹³ Por. G. Jędrzejek, *Komentarz do art. 56 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1–61(6)*, LEX nr 140141; *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2006, s. 960.

że: *Możliwość rozwiązania małżeństwa na skutek jednostronnego oświadczenia męża, bez uwzględnienia stanowiska drugiego z małżonków sprzeciwia się zasadzie trwałości małżeństwa i równouprawnienia małżonków*¹⁴.

Tym samym zaproponowane rozwiązanie wydaje się być sprzeczne z zasadą ochrony instytucji małżeństwa określoną w Konstytucji, w zakresie której mieści się dbanie o trwałość i stabilność tego związku.

Projektowana zmiana systemu rozwiązywania małżeństwa w określonych przypadkach z orzekania o nim w wyroku przez sąd po zbadaniu przesłanek rozwodu (przy uwzględnieniu oczywiście woli stron) na system opierający się wyłącznie na woli stron budzi również wątpliwości z punktu widzenia pewności prawnej i bezpieczeństwa prawnego obywateli. Zapewne za przyjęciem takiego rozwiązania przemawiało przekonanie, choć niewyrażone w uzasadnieniu do projektu, że dwie dorosłe osoby mają prawo wyłącznie aktem swojej woli rozwiązać istniejący między nimi związek, który już ich nie satysfakcjonuje. Nie jest to na pewno argument pozbawiony racji. Projektodawca jednak nie zauważa potencjalnych doniosłych konsekwencji zaproponowanego rozwiązania.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 12 listopada 2002 r. (sygn. akt SK 40/01), jak również w wyroku z 28 kwietnia 2003 r. (sygn. akt K 18/02) odniósł się do szczególnego znaczenia stanu cywilnego i aktu stanu cywilnego. Stan cywilny, jak podkreślił, jest szczególnym dobrem osobistym każdej osoby fizycznej, prawa stanu cywilnego zaś należą do praw o charakterze bezwzględnym. Kwestia ta została jednoznacznie przesądzona w orzecznictwie i piśmiennictwie prawniczym¹⁵.

Jego ustaleniu służą akta stanu cywilnego. Są one z uwagi na ich cel i funkcje rejestrami podmiotowymi o charakterze ewidencyjnym¹⁶, choć ich ewidencyjny charakter nie oznacza, że wpisy nie pociągają za sobą pewnych istotnych skutków prawnych. Są to zatem rejestry szczególne, służące w pierwszym rzędzie gromadzeniu przez właściwe organy państwowe, składających się na stan cywilny informacji o obywatelach, pozwalających na ich precyzyjne ustalenie. Pełnią istotną rolę zarówno z punktu widzenia interesu indywidualnego, jak i ogólnego¹⁷.

¹⁴ Zob. postanowienie SA w Katowicach z 20 sierpnia 2009 r., sygn. akt I ACa 410/09, LEX nr 551997.

¹⁵ Por. np. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 17; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 67; M. Pazdan [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2002, s. 83; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002, s. 156 i cyt. tam piśmiennictwo.

¹⁶ Por. J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo, op. cit.*, s. 73.

¹⁷ Zob. wyroki TK z: 12 listopada 2002 r., sygn. akt SK 40/01; 28 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 18/02.

Dziedzina będąca przedmiotem projektu nie jest materią czysto kontraktową. Dotyczy stanu cywilnego, którego jednoznaczne ustalenie ma podstawowe znaczenie dla jednostki i jej otoczenia – przesądza o możliwości zawierania innych związków małżeńskich, kwestii dziedziczenia. Dlatego jej jednoznaczne i możliwie niepodważalne uregulowanie leży w interesie zarówno samych głównych zainteresowanych, jak i ich przyszłych potencjalnych małżonków, dzieci i krewnych, a także w interesie społecznym. Tym samym oparcie części rozwodów wyłącznie na oświadczeniach woli stron może doprowadzić do ewentualnych prób podważania tych oświadczeń, co może prowadzić do niepewności sytuacji prawnej w obszarze tak wrażliwym, jak akta stanu cywilnego.

Inne aspekty omawianego rozwiązania zostały szczegółowo omówione w opinii J. Haberko¹⁸. Autorka krytykuje w niej propozycję dopuszczenia możliwości składania omawianych oświadczeń woli przez pełnomocników; brak propozycji nałożenia jakichkolwiek obowiązków informacyjnych na kierowników urzędów stanu cywilnego wobec zmierzających do rozwodu małżonków, co mogłoby się przyczynić do powzięcia przez nich decyzji w sposób bardziej świadomy; szczegółowo analizuje rozwiązanie zakładające możliwość odwołania swojego oświadczenia woli w ciągu 30 dni od jego złożenia. Z kolei J. Wierciński w opinii przedstawionej powyżej¹⁹ wskazał tytułem przykładu na podobne rozwiązanie obowiązujące za granicą (choć i w nim ostatecznie mamy do czynienia z wyrokiem sądu), omawiając liczne mechanizmy zabezpieczające, które towarzyszą temu rozwiązaniu.

Ocena propozycji rezygnacji z orzekania przez sąd o winie za rozkład pożycia małżeńskiego

W projekcie zaproponowano usunięcie art. 57 w brzmieniu:

Art. 57. § 1. Orzekając rozwód sąd orzeka także, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia.

§ 2. Jednakże na zgodne żądanie małżonków sąd zaniecha orzekania o winie. W tym wypadku następują skutki takie, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy.

Konsekwencje przyjęcia rozwiązania zakładającego w ogóle brak możliwości orzekania przez sąd o winie w wyroku rozwodowym byłyby następujące:

- sąd musiałby orzec rozwód w razie zaistnienia zupełnego i trwałego rozkładu pożycia, nawet gdyby zażądał tego małżonek wyłącznie winien zaistniałej sytuacji przy sprzeciwie drugiej strony (wykreślenie art. 56 § 3 k.r.o.),
- alimenty na rzecz byłego małżonka mogłyby zostać przyznane temu z nich, którego sytuacja materialna w wyniku rozwodu uległa znacznemu pogorszeniu, nawet gdyby była to strona wyłącznie odpowiedzialna za rozpad

¹⁸ *Idem, Rozwiązanie małżeństwa w drodze „umowy”? Uwagi na tle projektu, op. cit.*

¹⁹ *Idem, Opinia prawna dotycząca projektu, op. cit., s. 131–142.*

związku, dopuszczającą się wobec drugiej strony czynów bezprawnych bądź nagannych moralnie; co do zasady obowiązek alimentacyjny wygasłby najpóźniej po 3 latach od dnia orzeczenia rozwodu (nowe brzmienie art. 60 § 1 i 2 k.r.o.).

Należy również podkreślić, że dopuszczalność żądania orzeczenia o winie jednego z małżonków za rozkład pożycia miałyby również swoje konsekwencje w prawie spadkowym, do czego projektodawca się nie ustosunkował. Kwestię związku zgłoszenia takiego żądania w pozwie rozwodowym reguluje obecnie art. 940 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. nr 16, poz. 93, ze zm.; dalej: k.c.), który brzmi:

Art. 940. § 1. Małżonek jest wyłączony od dziedziczenia, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione.

§ 2. Wyłączenie małżonka od dziedziczenia następuje na mocy orzeczenia sądu. Wyłączenia może żądać każdy z pozostałych spadkobierców ustawowych powołanych do dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem; termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o otwarciu spadku, nie więcej jednak niż jeden rok od otwarcia spadku.

Gdyby projekt wszedł w życie w zaproponowanej formie, powyższy przepis stałby się bezprzedmiotowy.

Oceniając konstytucyjność zaproponowanych rozwiązań, należy podkreślić, że w sferze prawa rodzinnego więzi osobiste i emocjonalne mają szczególne znaczenie, a sfera praw i obowiązków majątkowych stanowi jedynie korelat (odzwierciedlenie) pożądanego układu relacji osobistych (niemajątkowych). W wyroku z 11 kwietnia 2006 r. (sygn. akt SK 57/04) Trybunał Konstytucyjny podkreślił znaczenie moralnej oceny rozpadu małżeństwa przy rozwodzie. Zdaniem Trybunału charakterystyczną cechą stosunków między małżonkami jest założenie oparcia ich na zaufaniu (wierności) oraz wspólnym decydowaniu o sprawach życia rodzinnego. *Istotne znaczenie ma spojrzenie na zakres obowiązków rozwiedzionego małżonka także z punktu widzenia zasad moralności publicznej. Wywodząca się jeszcze z prawa rzymskiego jedna z klasycznych zasad moralnych i prawnych: nemo turpitudine sua allegans auctoritatem, zachowuje aktualność także współcześnie. Stwierdzenie winy rozkładu pożycia stanowi podstawę do przyjęcia, że do rozwodu doszło w wyniku bezprawnych lub co najmniej niezgodnych z zasadami moralnymi zachowań małżonka winnego. Jest to zatem wyraz moralnej oceny zachowania się małżonka, która ma istotne konsekwencje prawne. Powoduje bowiem, że dopuszczalne są ograniczenia jego konstytucyjnych praw i wolności podyktowane właśnie wymogami moralności publicznej. Wymogi te mogą uzasadniać stosowanie również pewnych sankcji, które nie tylko mają uwidaczniać negatywną ocenę zachowania się danej osoby.*

Należy więc podkreślić, że obecnie obowiązujący system jest przemyślaną konstrukcją prawną, która opiera się na założeniu, iż związek małżeński jest rodzajem umowy o szczególnym charakterze, tworzącym trwałe w założeniu do śmierci więzi między ludźmi, które opierają się na zaufaniu i które należy oceniać z punktu widzenia moralności publicznej. Rozwiązanie takiego związku nie może być więc pozostawione całkowicie poza oceną moralną i prowadzić do zrównania sytuacji prawnej osoby łamiącej zasady współżycia małżeńskiego z sytuacją byłego współmałżonka, który odpowiedzialności za rozpad związku nie ponosi²⁰.

Możliwość orzekania o winie za rozkład pożycia uznana została przez Trybunał Konstytucyjny za istotny element konstrukcji rozwiązania instytucji małżeństwa i za podstawę ponoszenia przez małżonka winnego pewnych prawnych konsekwencji swojego postępowania.

Wraz z usunięciem tej konstrukcji z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zniknęłaby przede wszystkim podstawa występowania przez małżonka niewinnego, którego sytuacja materialna uległa istotnemu pogorszeniu, z wnioskiem o przyznanie „dożywotnich alimentów”. Konstrukcja orzekania o winie jest integralnie związana z możliwością orzekania alimentów dla byłego małżonka i ich zróżnicowania, którego istnienie wydaje się odpowiadać zasadom słuszności i sprawiedliwości. W obydwu przypadkach świadczeń alimentacyjnych zasądanych między rozwiedzionymi małżonkami, a więc wyrokując zarówno na podstawie § 1, jak i § 2 art. 60 k.r.o., sąd bierze pod uwagę dwojakiego rodzaju czynniki: obiektywny (sytuację majątkową stron) i subiektywny (winę w rozkładzie pożycia). W wypadku tzw. zwykłego obowiązku alimentacyjnego (art. 60 § 1 k.r.o.) przesłanką podstawową jest niedostatek uprawnionego; rozstrzygnięcie kwestii winy ma natomiast znaczenie o tyle, że nie jest możliwe zasądzenie świadczeń alimentacyjnych na rzecz małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia. W wypadku tzw. rozszerzonego obowiązku alimentacyjnego odpowiednikiem bardziej liberalnego sposobu ujęcia czynnika obiektywnego, którym jest istotne pogorszenie sytuacji materialnej uprawnionego (tj. małżonka niewinnego), powszechnie interpretowane jako stan ograniczony z jednej strony pojęciem niedostatku, z drugiej zaś – perspektywą wyrównania stopy życiowej rozwiedzionych małżonków²¹, są zaostrzone wymagania w sferze rozkładu winy – zobowiązany na tej podstawie może być bowiem jedynie małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, natomiast uprawnionym – małżonek nieponoszący takiej winy (w żadnym stopniu).

Należy podkreślić, że orzeczenie rozwodu zasadniczo przekreśla istnienie więzi rodzinnej między małżonkami, ale nie unicestwia faktu, że w przeszłości

²⁰ Por. też wyrok TK z 25 października 2012 r., sygn. akt SK 27/12.

²¹ Zob. zwłaszcza wyroki SN z: 7 stycznia 1969 r., sygn. akt II CR 528/68; 28 października 1980 r., sygn. akt III CRN 222/80; wyrok SA w Katowicach z 15 lipca 2004 r., sygn. akt I ACa 375/04.

tworzyli oni rodzinę. Jeśli atrybutem rodziny jest wspólne przyczynianie się do zaspokajania jej potrzeb, to z punktu widzenia rozwiedzionego małżonka roszczenie o dostarczenie środków utrzymania stanowi *sui generis* kontynuację ochrony jednego z istotnych elementów jego życia rodzinnego. Stanowi przedłużenie tej ochrony w czasie. Uzasadnione konstytucyjną ochroną rodziny wydaje się więc utrzymanie możliwości orzekania na rzecz rozwiedzionego małżonka alimentów o charakterze „dożywotnim”.

Konstytucyjny aspekt obowiązków jednego małżonka wobec drugiego odwołuje bowiem również na kwestię ich zakresu czasowego. Z samego założenia małżeństwo jest stosunkiem prawnym o nieokreślonym czasie trwania. Niezależnie od instytucji rozwodu i separacji zasadniczą przyczyną ustania małżeństwa jest i pozostaje śmierć jednego z małżonków. Takie jest założenie regulacji ustawowej. Wobec tego należy przyjąć, że pewne formy ochrony roszczeń majątkowych wobec współmałżonka mogą nie tylko trwać nadal mimo rozwodu, ale i mieć charakter z założenia „dożywotni”. W przywołanym wyżej wyroku Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że jeżeli były małżonek wyłącznie winny rozpadu pożycia: *miałby możliwość uwolnienia się wraz z upływem czasu ze swoich zobowiązań alimentacyjnych wobec drugiego małżonka powstałych przez zawarcie małżeństwa, byłoby to z kolei pewną preferencją dla niego – swego rodzaju polepszeniem własnej sytuacji materialnej związanym z uwolnieniem się od obowiązku przyczyniania się do zaspokojenia potrzeb rodziny, w tym drugiego współmałżonka, a zatem rozwiązanie takie uznał za sprzeczne z Konstytucją.*

Trybunał Konstytucyjny w cytowanym wyroku uznał prawo małżonka rozwiedzionego do alimentacji za prawo o wymiarze konstytucyjnym, podlegające (podobnie jak prawa majątkowe drugiego małżonka) ochronie na podstawie art. 64 ustawy zasadniczej.

W świetle powyższych wywodów należy uznać, że radykalnie odmienne niż obecnie ukształtowanie kwestii orzekania o winie przy rozwodzie i zlikwidowanie możliwości występowania o „dożywotnie” alimenty przez małżonka nieponoszącego winy wydawałoby się nie realizować wartości, których szczególną ochronę przewidziano w Konstytucji, a mianowicie ochrony rodziny i ochrony własności i innych praw majątkowych.

Szeroko zagadnienie to omówił J. Wierciński w zamieszczonej powyżej opinii, przywołując wiele argumentów opartych zarówno na podstawach prawnych, jak i społecznych przemawiających za zasadnością utrzymania w obowiązujących przepisach prawa dopuszczalności orzekania o wyłącznej winie za rozkład pożycia jednego z małżonków i opierania na tej podstawie roszczenia małżonka niewinnego o przyznanie alimentów (w wymiarze nieograniczonym czasowo) przy jednoczesnym pozbawieniu takiego prawa małżonka winnego.

Ocena braku przepisów przejściowych

Projektodawca nie przewidział w projekcie przepisów przejściowych. W polskim porządku prawnym obowiązuje zasada działania nowego prawa wprost. *Milczenie ustawodawcy co do reguły intertemporalnej należy uznać za przejaw jego woli bezpośredniego działania nowego prawa, chyba że przeciw jej zastosowaniu przemawiają ważne racje systemowe lub aksjologiczne*²². Zastosowanie klauzuli, że do spraw niezakończonych stosuje się nowe prawo, może być w wypadku omawianego projektu podstawą zarzutów co do jego niekonstytucyjności.

W związku z brakiem przepisów intertemporalnych w projekcie, w razie jego wejścia w życie, nastąpiłoby automatyczne poddanie przepisom nowej ustawy spraw wszczętych pod rządami starych przepisów, określających prawa lub obowiązki małżonków występujących o rozwód. Wyeliminowałoby to możliwość orzekania w sprawach już wszczętych o winie jednego z małżonków, mimo złożenia stosownego wniosku, jak również pozbawiłoby możliwości małżonka niewinnego uniknięcia orzeczenia rozwodu, mimo braku jego zgody na rozwód na wniosek małżonka winnego rozkładu pożycia. Przyjęcie takiego rozwiązania skutkowałoby również brakiem możliwości uzyskania przez jednego z małżonków alimentów w obowiązującym obecnie kształcie, mimo zgłoszenia stosownego wniosku przed dniem wejścia w życie projektu i mimo istnienia przesłanek uzasadniających przyznanie takich alimentów.

Konstytucja wymaga tymczasem, by sytuacja prawna osób dotkniętych nową regulacją była poddana takim przepisom przejściowym, by mogły mieć one czas na dokończenie przedsięwzięć podjętych na podstawie wcześniejszej regulacji w przeświadczeniu, że będzie ona miała charakter stabilny; zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa nakazuje ustawodawcy należyte zabezpieczenie „interesów w toku”²³. W związku z powyższym brak przepisów przejściowych w projekcie może zostać uznany za naruszający zasadę pewności prawa, zaufania obywateli do prawa i ochrony interesów w toku.

²² Zob. wyrok TK z 8 listopada 2006 r., sygn. akt K 30/06, OTK-A ZU 2006, nr 10, poz. 149.

²³ Por. orzeczenia TK z: 15 lipca 1996 r., sygn. akt K 5/96, OTK 1996, nr 4, poz. 30; 8 kwietnia 1998 r., sygn. akt K 10/97, OTK ZU 1998, nr 3, poz. 29; 28 stycznia 2003 r., sygn. akt SK 37/01, OTK-A ZU 2003, nr 1, poz. 3; 10 kwietnia 2006 r., sygn. akt SK 30/04, OTK-A ZU 2006, nr 4, poz. 42, 18 lipca 2006 r., sygn. akt P 6/05, OTK-A ZU 2006, nr 7, poz. 81; 18 września 2006 r., sygn. akt SK 15/05, OTK-A ZU 2006, nr 8, poz. 106; 3 listopada 2006 r., sygn. akt K 31/06, OTK-A ZU 2006, nr 10, poz. 147.